

Duurzame ontwikkeling: oud, arrogant en onaantrekkelijk

MARIAN DEBLONDE

Inleiding

De Nederlandse verkiezingen zijn weer achter de rug. Inhoudelijk is er niets opzienbarends gebeurd. Tenzij je van ver komt. Dan baart het opzien dat de combinatie rood-blauw sterker staat dan ooit, terwijl de GroenLinkse lijsttrekker Paul Rosenmöller in juichstemming verkeert over wat hij 'een progressieve meerderheid' noemt. Kortom, nu progressief zich *en masse* in het centrum bevindt, kan alles als voorheen zijn gangetje gaan. Het is niet duidelijk hoe lang de politieke zorg voor de zorgsector na 6 mei stand zal houden, maar het ziet er naar uit dat de zorg voor duurzame ontwikkeling ongewijzigd zal voortkabbelen. Dat betekent concreter dat de politieke maatregelen die op dit vlak enig effect sorteren als onrealistisch ter zijde geschoven zullen worden. (Volgens het Centraal PlanBureau komen alleen in het partijprogramma van GroenLinks de gestelde milieudoelen in zicht. Tegelijk schaden de GroenLinkse voorstellen de Nederlandse concurrentiepositie na 2002, d.w.z. dat zij in plaats van een groei van 2%, slechts één van 1,8% zullen realiseren. En groei gaat voor alles, nietwaar.) Aan de andere kant zullen de haalbare maatregelen ons milieu, – zeker als je de totale, de nationale grenzen overschrijdende milieueffecten van de Nederlandse economie in je overwegingen meeneemt – verder naar de kelder laten gaan. Om dit te voorspellen hoef je geen pessimist of catastrofist te zijn. Een blik op de cijfers in de statistieken van het RIVM volstaat. Deze cijfers voorspellen tussen 1995 en 2020 een stijgend energieverbruik dat ligt tussen de 8 en 45% (een stijging die weliswaar kleiner is dan de verwachte groei van de economie), met een toename van de CO₂-emissie tussen de 3 en de 30 % tot gevolg. Een aanvankelijke daling van de emissie van de meeste andere stoffen zal vanaf 2000/2010 weer overgaan in een stijging (bron: RIVM. (1997). *Nationale Milieuverkenning 1997-2020*, p. 12-13).

Daar staan wij dan. 'Duurzame ontwikkeling' noemen wij dat! De consumenten, steeds maar weer 'de consumenten' – krijgen het ene na het andere SIRE-spotje

naar hun hoofden geslingerd. Maar hoe hard zij ook hun best doen: – wie om zich heen kijkt kan merken dat het hen, binnen het haalbare, niet aan inzet ontbreekt – echte 'duurzame ontwikkeling' zit er voorlopig niet in. Frustrerend, ontzettend frustrerend. Zo lijkt 'duurzame ontwikkeling' als twee druppels water op de hel: de weg ernaar geplaveid met goede bedoelingen.

'Duurzame ontwikkeling': minstens 200 jaar oud

'Dematerialisatie' heet één goede bedoeling. Deze term vat alle pogingen samen om de *in-* en *output* van energie en materie in economische productieprocessen tot een minimum te beperken. Reductie van de energetische en materiële hulpbronnen gaat samen met een reductie van afval. Dematerialisatie zou meer hulpbronnen moeten bewaren voor toekomstige generaties en de uitstoot van vervuilende stoffen (en bijgevolg de versturende effecten op ecosystemen) moeten verminderen. Dematerialisatie kan je bereiken door de technische efficiëntie van economische productieprocessen te verhogen via introductie van nieuwe technologieën, een herorganisatie van productieprocessen en de heroriëntering van economische activiteit naar een productie van diensten in plaats van een productie van materiële goederen.

Dematerialisatie is, ondanks de door de duurzaamheidsretoriek opgeworpen schijn van het tegendeel, in de geschiedenis van de industriële productie niet nieuw. Althans niet voorzover zij bijdraagt tot economische efficiëntie. Technische efficiëntie, d.w.z. gebruik van minder materiële en energetische input per eenheid product, betekent sowieso minder onkosten aan de *input*-kant. Als het politieke getij economische actoren bovendien dwingt tot internalisatie van negatieve milieueffecten, betekent technische efficiëntie bovendien een reductie van onkosten aan de *output*-zijde. Minder verbruik van energie en materie per eenheid product leidt onvermijdelijk tot minder afval. En dus tot minder onkosten om de rommel op te ruimen of te recyclen. Het streven naar 'dematerialisatie' is met andere woorden zo oud als het industriële tijdperk zelf. Dematerialisatie geeft aan een decennium jong begrip als 'duurzame ontwikkeling' een betekenis van een paar eeuwen oud.

Duurzaamheidspolitici en -economen vertellen er niet bij dat dematerialisatie van afzonderlijke productieprocessen in onze huidige situatie niet tot een dematerialisatie van het totale economische handelen kan leiden (zie Jackson, T (1996). *Material Concerns: Profit, Pollution and Quality of Life*. London: Routledge). Het winstmotief noopt economische actoren niet alleen om te besparen op onkosten, maar ook om zoveel mogelijk producten te verkopen. Als de hoeveelheid geproduceerde goederen sterker stijgt dan de dematerialisatiegraad per eenheid product is van totale dematerialisatie geen sprake. Dit laatste is meestal het geval (zoals uit hoger genoemde cijfers van het RIVM blijkt). En daar doen economische actoren hard hun best voor. Bijvoorbeeld door te investeren in reclame om consumenten steeds opnieuw over de streep te halen. (Uit cijfers blijkt dat de huidige consumenten weliswaar verhoudingsgewijs veel meer geld besteden aan producten die tegemoet komen aan hun niet-materiële behoeften – behoeften van participatie, creativiteit, identiteit –, maar dat vervulling van deze behoeften vooral geschiedt via de aankoop

van materiële goederen. Van een globale verschuiving = van energie- en materie - verslindende goederen naar energetisch en materieel zuinige diensten – blijkt voorlopig weinig.) Economische actoren zijn ook van elkaar afhankelijk. Leveranciers van energie en materie worden niet rijk van zuinige gebruikers. Economische actoren die hun *input* aan energie en materie tot een minimum herleiden schaden hun collega's economische actoren die dezelfde energie en materie als *output* leveren. De spanning tussen dematerialisatie aan de ene kant en een stijgend verbruik van energie en materie aan de andere kant manifesteert zich niet alleen op het niveau van individuele economische actoren, maar ook tussen economische actoren onderling.

'Duurzame ontwikkeling': een Tantaluskwelling

De Westerse interpretatie van 'duurzame ontwikkeling' maakt van dit begrip niet alleen een oud, maar ook een onaantrekkelijk begrip. Het begrip is ontstaan op het moment dat het besef algemeen doordrong dat wij, via onze manier van produceren en consumeren, een zekere grens bereikt hebben. Een grens die weliswaar niet zonder meer wetenschappelijk te definiëren valt, maar die blijkt uit allerlei onaangename verschijnselen zoals het massaal verdwijnen van dieren- en plantensoorten, chemische en radioactieve vervuiling en uitputting van bodem, water en atmosfeer (met alle gezondheidsrisico's van dien). Dit besef gaf in het Westen aanleiding tot het idee dat duurzame ontwikkeling – met name voor de consumenten – een kwestie is van een stapje terug doen, van onze behoeften een graadje terugschroeven. Consuminderen! Soberheid! Maar dan niet te veel. Net genoeg om binnen de grens te blijven. Want in liberale samenlevingen mag niemand aan de consumentensoevereiniteit raken. Consumenten hebben er recht op om zich autonoom, naar eigen goeddunken, persoonlijk te ontplooien. En persoonlijke ontplooiing kan alleen dankzij een overvloedig, steeds wisselend, snel versleten of achterhaald aanbod van goederen en diensten. Bovendien sidderen producenten bij de gedachte aan consuminderende consumenten. Want aan wie moeten zij hun mooie spullen dan kwijt? 'Duurzame ontwikkeling' is, vanuit het perspectief van nationale overheden bekeken, een continue evenwichtsoefening om net aan de goede kant van 'de grens' te blijven. Voor consumenten is het een subtiel Tantaluskwelling. Weliswaar mogen zij hun dorst proberen te lessen aan het water-met-een-smaakje dat vanzelf tot aan hun lippen komt en hun honger proberen te stillen met licht giftige vruchten die vanzelf hun mond komen binnen waaien. Maar, niet verzadigd, worden zij geacht af te zien van meer. Voortdurende zelfkastijding! Het summum van onaantrekkelijkheid! Even snoepen en de meeste en mooiste snoep voorbij laten gaan! Zo subtiel hadden zelfs de goden het niet bedacht.

'Duurzame ontwikkeling': toppunt van arrogantie

De westerse interpretatie van 'duurzame ontwikkeling' is ten slotte erg arrogant. Ten eerste omdat zij suggereert dat het mogelijk is net binnen een grens te blijven die niet eens wetenschappelijk te definiëren valt. Een eenduidige wetenschappelijke definitie is onmogelijk, niet alleen omdat wetenschappelijke informatie sociaal geconstrueerd (en daarom historisch contingent en impliciet waarderend) is, maar

minstens zozeer omdat ecologische systemen – waarvan mensen deel uitmaken – evolutionaire systemen zijn. Evolutionaire systemen zijn dynamische systemen waarin allerlei *feedback* mechanismen zorgen voor niet-lineaire relaties tussen oorzaak en gevolg. Hoe die *feedback* mechanismen er precies uit zien, valt principieel niet – althans niet in zijn algemeenheid – te achterhalen. Tenminste niet zolang wij geloven in zoiets als menselijke vrijheid. (En dat doen moderne, liberale mensen toch?) Menselijke vrijheid impliceert de mogelijke (en voortdurende) introductie van nieuwe elementen. En nieuwheid ondermijnt de voorspellende kracht van wetenschappelijke informatie, hoe cybernetisch ook. (Bovendien is het niet uitgesloten dat er ook zoiets bestaat als niet-menselijke vrijheid.)

De westerse interpretatie van 'duurzame ontwikkeling' is ten tweede arrogant omdat zij ervan uitgaat dat met name politici het gedrag van consumenten – en af en toe ook dat van producenten – net zo lang kunnen meten en bijsturen – 'monitoren' – (via subsidies, belastingen, geboden en verboden) tot zij zich opnieuw netjes binnen de (duistere) grens bevinden. Deze opvatting impliceert aan de ene kant een voortdurende controle en aan de andere kant krachtig en succesvol nationaal beleid. Maar waar blijven wij dan met de autonome burger, als zowel haar als zijn uitgavenpatroon voortdurend in de gaten moeten gehouden worden? En hoe zat het ook alweer met het einde van het maakbaarheidsideaal? Houdt het, ondanks alle demonstraties van het tegendeel, toch nog steeds stand als ideaal?

Uitleiding

In de huidige situatie zou het een opzienbarende politieke daad zijn als nationale politici hun onmacht openlijk zouden toegeven en aan de burgers zonder omhaal van woorden zouden vertellen dat zij door veel machtiger economische actoren aan handen en voeten gebonden zijn. Dat 'duurzame ontwikkeling' naar westers model een zeepbel is en dat westerse overheden zich er rond verzamelen en hopen dat zij niet voortijdig barst. Een enkeling durfde het mij in een moment van zwakte binnenskamers toe te geven. Eigenlijk verwachten wij ons heil van een catastrofe, een catastrofe die de menselijke bevolking fors reduceert. Dat zou ons, tijdelijk althans, weer wat meer ademruimte verschaffen. Heer, ontferm u over ons.